

Anna Paluszak-Bronka

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6494-8931>

e-mail: annapaluszak@poczta.onet.pl

Nazwy obrzędów i zwyczajów weselnych w gwarach kujawskich

Names of wedding ceremonies and customs in Kuyavian dialects

Abstrakt

Przedmiotem badań są nazwy obrzędów i zwyczajów weselnych w gwarach kujawskich z drugiej połowy XIX i XX w., celem natomiast ich analiza semantyczna i genetyczna. Pozwala ona nie tylko wyjaśnić motywację i pochodzenie analizowanych jednostek, ale wykazać zróżnicowanie gwar na Kujawach. Ten sam obrzęd lub zwyczaj w subregionach Kujaw może nosić różne nazwy: *czepienie*, *czepiny*, *łoczepiny*, *kapiny*, *oczepienie*, *oczepiny*, *okapiny*. Większość z nich pochodzi od głównych nazw czynności obrzędowej lub zwyczaju, np.: *przeprosiny*, *błogosławiny*, *rainy*. Przeważają nazwy rodzime – *wieczór panieński*, *dziewiczy*, *swaty*, *pierścionki*. Nazwy obrzędów i zwyczajów weselnych należą do współnoodmianowej warstwy języka (*błogosławieństwo*, *oczepiny*, *zaręczyny*). W zabytku wiele z nich występuje z typową dla gwar kujawskich fonetyką (*łoczepiny*, *swoty*). Do nazw gwarowych należą: *grabiarka*, *rajtoki*, *zrękowiny*. Są to nazwania o zróżnicowanym zasięgu terytorialnym. Dzięki analizowanym nazwom można również odtworzyć kulturę wsi kujawskiej. Wesele było ważną uroczystością dla społeczności wiejskiej, obfitującą w zróżnicowane obrzędy i zwyczaje.

Słowa kluczowe: Kujawy, gwara, nazwy obrzędów i zwyczajów weselnych

Abstract

The subject of this study is the names of wedding ceremonies and customs in Kuyavian dialects from the mid-19th to the end of the 20th century, while its aim is to offer semantic and genetic analysis of these names. This shall not only explain the motivation and origin of the analysed units, but also demonstrate the diversity of dialects in Kuyavia. The same wedding ceremony or custom in the subregions of Kuyavia may be called by different names: *czepienie*, *czepiny*, *łoczepiny*, *kapiny*, *oczepienie*, *oczepiny*, *okapiny*. Most of them come from the main names of ritual actions or customs, e.g.: *przeprosiny*, *błogosławiny*, *rainy*. Native names prevail in the collected material – *wieczór panieński*, *dziewiczy*, *swaty*, *pierścionki*. Names of wedding ceremonies and customs belong to the neutral layer of Polish, shared by all its varieties (*błogosławieństwo*, *oczepiny*, *zaręczyny*). Historically, many of them occur with typical Kuyavian dialects phonetics (*łoczepiny*, *swoty*). Dialect

names include: *grabiarka*, *rajtoki*, *zrękowiny*. These are names of varying territorial scope. Thanks to the analysed names, it is also possible to recreate the rural culture of Kuyavia. Rich in diverse rituals and customs, the wedding ceremony was an important celebration for the rural community.

Keywords: Kuyavia, dialect, names of wedding ceremonies and customs

W języku potocznym terminy *obrzęd* i *zwyczaj* są używane zamiennie, a granice między nimi nie zawsze są uchwytne dla użytkownika języka. Istnieją jednak pewne różnice między tymi pojęciami. *Obyczaj* to zrytualizowany zespół znaków, „przez które zostają wyrażone ważne treści religijne i społeczne” (Ogrodowska 2000: 137), innymi słowy jest to każda ‘czynność związana z wierzeniami religijnymi i tradycjami wykonywana według określonych zasad’ (WSJP), natomiast *zwyczaj* to „sposób zachowania powtarzany w określonych sytuacjach przyjęty w zbiorowości przez wszystkich” (Ogrodowska 2000: 276), czyli ‘praktykowanie pewnych zachowań zgodnie z tradycją’ (WSJP).

Przedmiotem artykułu są nazwy obrzędów i zwyczajów weselnych¹ stanowiących trzon tradycyjnego wesela kujawskiego² od połowy XIX do końca XX w., celem zaś ich charakterystyka semantyczna i genetyczna. Podstawę materiałową stanowią jednostki leksykalne wynotowane głównie ze *Słownika gwary i kultury Kujaw* i jego obszernej kartoteki oraz opracowań etnograficznych opisujących wesele kujawskie, których pełny spis znajduje się w bibliografii.

Wesele w społeczności wiejskiej było ważnym wydarzeniem. To czas uczt, zabaw i śpiewów pozwalających zapomnieć o codziennej monotonnej rzeczywistości. Zawsze poprzedzało je wiele zwyczajów wstępnych. Rozpoczęły się od prośby osoby pośredniczącej w zawarciu małżeństwa do rodziców panny o zgodę na przyjęcie swatów. Jeśli ją uzyskano, zaczynało swaty, określane w zależności od części Kujaw: *dowiadami*, *omówinami*, *rainami*, *roinami*, *rajbami*, *rajbowaniem*, *rajeniem*, *rajkowaniem*, *rajtokami*,

¹ Bogactwo leksyki weselnej z różnych regionów Polski zawarł w swym słowniku *Nazwy weselne, wyrażenia i przedmioty używane przy godowych obrzędach ludu na przestrzeni byłej Rzeczypospolitej* Zygmunt Gloger (1877). Nazwy te, uwarunkowane geograficznie, były już przedmiotem opisu etnografów i dialektologów, np.: Aleksandry Wojciechowskiej (1967), Krystyny Kwaśniewicz (1981), Barbary Ogrodowskiej (2009), Aldony J. Plucińskiej (2014), Beaty Kuryłowicz (2016), Grażyny Wykowskiej (2024), rzadko jednak objaśniano szczegółowo ich znaczenie, pomijając niemal zupełnie genezę ich powstania.

² Region kujawski i jego gwary zaprezentowano dość szczegółowo w kompendium internetowym *Dialekty i gwary polskie* pod redakcją Haliny Karaś. O zasięgu Kujaw historycznych i współczesnych oraz zróżnicowaniu wewnętrznym mowy Kujawiaków pisali chociażby Zenon Sobierajski (1952, 1963: 14–17) i Zofia Sawaniewska-Mochowa (2017: 16–17).

swatami, swotami, swataniem, zagadywaniem, zamówką, znową, zmówinami, zrainami, zwiadami (Masłowski 1935: 19–20; Kolberg III 1962: 259; Kukier 1975: 18; Beciński 1996: 47; Dunin-Karwicka 2000: 35; Szkulmowska 2006: 42), a gdy przebiegły one korzystnie, kończyły się *oświadczynami*. Kilka dni później odbywały się odwiedziny rodziców młodej i młodego w celu obejrzenia majątku i zapoznania się z sytuacją materialną rodziny drugiej strony: *glandy, oglandy, oglendy, oględy, oględziny, rozglandy, zopis* (Kukier 1975: 23; Dunin-Karwicka 2000: 35; Ogrodowska 2000: 275) i porozumieniu się (*ugadane, ugodanie się*), co przysłała panna młoda wniesie w posagu przy zawieraniu sakramentalnego związku.

W pierwszą sobotę przed *zapowiedziami* organizowano zaręczyny, czyli uroczyste przyrzeczenie zawarcia małżeństwa z wymianą pierścionków między narzeczonymi, zwane na Kujawach: *pierścionkami, pierściankami, pierściunkami, ślepymi obrączkami, zaręczynynami, zdawinami, zdowinami, zmówinami, zrękowinami, zrynkowinami* (Masłowski 1935: 19–20; Kolberg III 1962: 259; Kukier 1975: 35–37; Dunin-Karwicka 2000: 37–39; Szkulmowska 2006: 42). Podczas zaręczyn odbywało się *święcenie pierścionków*, omawiano wybór drużbów oraz organizację wesela (Dunin-Karwicka 2000: 38). Powszechny był też zwyczaj oblewania się kieliszkami napelnionymi alkoholem, tzw. *chlustnięcie* (Kukier 1975: 38; SGKK I 116). Jeśli konkurent zalał niechcący oczy swej wybranki, oznaczało to, że jej życie będzie smutnie i łzawe. Przed zaręczynami młodzi musieli także zdać egzamin z katechizmu przed proboszczem, tzw. *pocirz* (Kukier 1975: 35; Dunin-Karwicka 2000: 377).

Po swatach i zaręczynach następował czas różnorakich przygotowań do wesela. Najpierw drużbowie udawali się do kolejnych domów i *strzelając z batów* przed drzwiami (Kukier 1975: 45; Dunin-Karwicka 2000: 41), zapraszali gości na wesele – były to tzw. *sprosiny* (Kukier 1975: 45; Dunin-Karwicka 2000: 40).

Wieczorem przed ślubem państwo młodzi spotykali się z rówieśnikami. *Wieczór kawalerski* nie odznaczał się niczym szczególnym. Za to *wieczór panieński*, zwany także *wieczorem dziewiczym* (Dunin-Karwicka 2000: 41; Szkulmowska 2006: 42), a na Kujawach Zagoplańskich *zapustami weselnymi* (Kukier 1975: 68), obfitował w wiele obrzędów weselnych, symbolizujących ostatnie chwile panieństwa. Były to *zapleciny* (KSGKK), a następnie *rozpleciny* warkocza (Kukier 1975: 67; Dunin-Karwicka 2000: 41; Szkulmowska 2006: 42), zwane także *rozpierzaniem* (Kukier 1975: 68). Rozplecione włosy miały pozostać w niezmiennym stanie aż do chwili ubioru głowy

młodej do ślubu kościelnego³. Podczas tego wieczoru przed domem weselnym (najczęściej młodej, ale zdarzało się, że także przed domem młodego) tłuczono szkło i naczynia gliniane, co miało zapewnić pomyślność przyszłym nowożeńcom na nowej drodze życia. Wierzono też, że hałas rozbijanych naczyń odstrasza złe duchy. Zwyczaj ten przyszedł z Niemiec, o czym świadczy jego nazwa *polterbend* (Dunin-Karwicka 2000: 42; Surma 2020: 277). Na Kujawach częściej pojawiały się określenia: *butelki*, *flaszki*, *stłuczki*, *szklany wieczór*, *tłuczenie butelek*⁴ (Kukier 1975: 69; Dunin-Karwicka 2000: 42; SGKK I 101-102; KSGKK).

Wielki obrzędowy spektakl weselny rozpoczynał się wcześniej rano w dzień ślubu. Kiedy młodzi przygotowywali się do ceremonii, przybywających gości witła kapela marszówką (Dunin-Karwicka 2000: 47). Przed wyjazdem do kościoła młodzi przepaszali rodziców (*przeprosiny*), dziękowali za wychowanie (*podziękowanie*) i prosili o błogosławieństwo (*błogosławieństwo rodziców*, *błogosławiny*) (Kolberg III 1962: 315; Kukier 1975: 88; Dunin-Karwicka 2000: 47). W drodze powrotnej wstępowano do karczmy, bawiono się z niezaproszonymi mieszkańcami wsi, a przed odjazdem składano się *na wiwat*, czyli taniec z panną młodą (Kukier 1975: 121; Dunin-Karwicka 2000: 50). Na drodze orszaku stawiano różne zapory, tzw.: *bramę*, *tasiemkę*, *wstążkę*, *szlaban*, za usunięcie których żądano od młodych wykupu (Kolberg III 1962: 256–257; SGKK I 94; Dunin-Karwicka 2000: 50; KSGKK).

Przed domem miała miejsce ceremonia *zamykania drzwi* (Dunin-Karwicka 2000: 50). Dopiero gdy młoda powiedziała nazwisko męża, drzwi otwierano i witano młodych solą i chlebem, czasem tłuczono szklane naczynia, a pannie młodej podawano niemowlę – symbol płodności i udanego pożycia małżeńskiego. Wypijano też kieliszek alkoholu, zwany *pierwszą gorzką*, po którym pan młody całował żonę, by osłodzić smak wódki lub szampana (Dunin-Karwicka 2000: 52).

Od tego momentu rozpoczynała się uczta weselna. Gości witano poczęstunkiem (Kolberg III 1962: 254; Arszyńska 1996: 21; Dunin-Karwicka 2000: 34), któremu towarzyszyły *przymówki* i *odśpiewania*. Powszechna była też *grabiarka*, czyli zwyczaj wykradania weselnego jedzenia przez wiejskich wyrostków (SGKK I 272). Zabawy i tańce trwały nieprzerwanie do obiadu podawanego około północy (Arszyńska 1996: 21). Wtedy weselna kapela przygrywała wywołanym gościom, którzy wpłacali drobne sumy

³ Rozpuszczone włosy symbolizowały gotowość przejścia młodej ze stanu panińskiego w stan małżeński (Figiel 2017: 131).

⁴ Są to albo określenia peryfrastyczne, albo metonimie z elipsą nazwy głównej czynności tłuczenia, rozbijania naczyń glinianych i szkła, któremu towarzyszyły hałas i wesołość biesiadników (Surma 2020: 289).

dla orkiestry. Zwyczaj ten nazywano: *dobry pan* lub *wiwat*⁵ (Dunin-Karwicka 2000: 57). Po posiłku następowało ściągnięcie wianka i nałożenie na głowę panny młodej czepeca. Ten obrzęd weselny zwano: *czepienie, czepiny, łoczepiny, kapiny, oczepienie, oczepiny, okapiny* (Masłowski 1935: 21; Kolberg III 162: 259; Kukier 1975: 151; Arszyńska 1996: 17; Dunin-Karwicka 2000: 58–61). Symbolizował on przejście ze stanu panieńskiego w stan małżeński. Po oczepinach następowało *wyprowadzenie panny młodej do tańca* przez drużbę (Lange *et al.* 1979: 47), a następnie rozpoczynały się *wykupiny, wykupne* (Arszyńska 1996: 17; Dunin-Karwicka 2000: 58). Weselnicy byli ciekawi, ile młody jest w stanie zapłacić za swoją wybrankę. Wszystko odbywało się w bardzo zabawnym tonie. Panna młoda udawała kulawą jałówkę, zatem najpierw „podkuwano” młodą (*podkuwanie młodej*), by „podnieść jej wartość” (Dunin-Karwicka 2000: 58). W tym czasie wkraczali na salę przebierańcy, a pośród nich Żyd i następowało wykupienie młodej od swach: *kupowanie panny młodej przez Żydów, wykup młodej przez Żydów* (Arszyńska 1996: 29). Od Żydów pannę młodą musiał odkupić pan młody. W tym czasie zbierano datki. Zwyczaj ten miał różne nazwy: *dać / dawać na czepek, dziadowanie*⁶, *na bucik, na czepek, na za pomożenie panny młodej, porywanie trzewika panny młodej, składać się na czepek, zbieranie na wiano, zbieranie na wianek, na warząchew*⁷ (Kukier 1975: 164; Arszyńska 1996: 17 i 29). Gdy już zebrano od wszystkich, państwo młodzi dziękowali gościom za ofiarność. Po zabawie uroczysty pochód gości weselnych odprowadzał młodych do sypialni na *pokładziny* (Kukier 1975: 201). Wesele kończyło się o wschodzie słońca pieśnią *Kiedy ranne wstają zorze*.

Na drugi dzień, zwany *poprawinami, potarczynami*⁸ (Masłowski 1935: 21; Kukier 1975: 211; Dunin-Karwicka 2000: 63; Arszyńska 1996: 17), trwały tańce i typowe weselne figle. Zgodnie z panującym zwyczajem, biesiadników nakrywano obrusem, a na ramieniu sadzano im koguta, który miał ciągnąć losy. Według Stanisławy Becińskiej nazywano to *katarynką* (Arszyńska 1996: 30). Tradycyjna była także *zabawa z cielakiem*. Do sali wprowadzano młode zwierzę (ciele, źrebię) i tańczono wokół niego do czasu, gdy wystraszone nie nabrudziło na podłogę (Arszyńska 1996: 30). Pannę młodą wywożono na wózku na granicę wsi, gdzie musiała wykupić się *dając na śledzia* (Dunin-Karwicka 2000: 62).

⁵ Wołano np. „Wiwat dla Zofii Lewandowskiej” (Dunin-Karwicka 2000: 57), a wywołała osoba podchodziła do orkiestry i wrzucała monetę do wystawionego specjalnie naczynia lub nakrycia głowy.

⁶ Nie było praktykowane na każdym weselu, uważano bowiem, że jest to forma zebrania.

⁷ Był to datek przeznaczony dla kucharek.

⁸ Niektóre źródła podają, że poprawiny odbywały się tydzień po weselu.

Ostatnim etapem uroczystości weselnych były *przenosiny* (Dunin-Karwiczka 2000: 64). Była to przeprowadzka pani młodej do domu i rodziny męża.

Po II wojnie światowej wiele z tych obyczajów i zwyczajów weselnych powoli odchodziło w zapomnienie.

Charakterystyka semantyczna

Ze względu na podstawę nominacyjną⁹ analizowane nazwy można po dzielić na motywowane:

- główną czynnością obrzędu lub zwyczaju: ***blogosławieństwo rodziców***, ***blogosławiny*** < *blogosławić* ‘udzielać błogosławieństwa’ (WSJP); ***chlustnięcie*** < *chlusnąć* ‘gwałtownie wylewać płyn’ (WSJP); ***czepienie***, ***czepiny*** < *czepić* ‘w ludowym obrzędzie weselnym wkładać pannie młodej na głowę czepiec na znak jej przejścia ze stanu panieńskiego do małżeńskiego’ (SGKK I 151); ***dać na czepek*** < *dać* ‘powodować, że ktoś staje się właścicielem przedmiotu dawanego; podarować’ (WSJP); ***dawać na czepek***, ***dawać na śledzia*** < *dawać*, por. *dać* jw.; ***dowiadny*** < gwar. *dowiać się* ‘dopytywać się’ (MSGP 52); ***dziadowanie*** < *dziadować* ‘prosić innych o wsparcie materialne; żebrać’ (WSJP); ***glandy*** < gwar. *glądać* ‘ogłądać’ (KSGP); ***grabiarka*** < *grabić* ‘zabierać bezprawnie czyjąś własność’ (WSJP); ***kapiny*** < gwar. *kapić* ‘czepić, kłaść kapkę (czepek) na głowę panny młodej’ (KSGP); ***kupowanie panny młodej przez Żydów*** < *kupować* ‘nabywać za zapłatę’ (WSJP); ***na za pomożenie panny młodej*** < *pomóc* ‘podjąć działania ułatwiające komuś wyjście z trudnej sytuacji; wesprzeć’ (WSJP); ***odśpiewanie*** < daw., gwar. *odśpiewać* ‘odpowiedzieć śpiewem’ (SW III 672; KSGP); ***ogłędziny***, ***oglandy***, ***oglendy*** < *ogłądać* ‘zapoznawać się z czymś, patrzeć na to’ (WSJP); ***oczepienie***, ***oczepiny***,

⁹ Jest to systematyzacja dość ogólna, opiera się bowiem na głównych cechach omawianych obrzędów i zwyczajów. Zdaję sobie sprawę z arbitralności niektórych, przyjętych na potrzeby tego tekstu, rozwiązań. Dotyczy to przede wszystkim nazw wielowyrazowych. Na przykład czy nazwanie *blogosławieństwo rodziców* powinno znaleźć się w grupie motywowanej główną czynnością, czy nazwą osobową *rodzic*. Podobnie jest z nazwą *wykup młodej przez Żydów* – od *wykup*, czy od *Żyd*. O wyborze decydowały określenia synonimiczne (*blogosławiny*, *wykupiny*, *wykupne*) oraz cel obrzędu – *blogosławić* to ‘oddać, powierzyć opiece Bożej młodych’. Błogosławieństwa udzielali głównie rodzice, ale w przypadku ich śmierci mógł to być ktoś ze starszyny rodzinnej, swacha lub swach. *Wykup* to ‘wykupienie przez zapłatę, którą dawał Żyd – jeden z przebierańców pojawiających się podczas uczty weselnej. Wykupu młodej dokonywał także pan młody. *Tłuczenie butelek* także rodzi pytanie, czy nazwę motywować czasownikiem *tłuc*, czy rzeczownikiem *butelka*. W tym przypadku najistotniejszym elementem rytuału było samo *tłuczenie* na szczęście młodych, natomiast rozbijano różne naczynia szklane i gliniane (Surma 2020: 289).

łoczepiny < *oczepić* ‘włożyć pannie młodej czepiec mężatki podczas obrzędu weselnego’ (SJP PWN); **okapiny** < gwar. *okapić* ‘włożyć czepiec (kapkę) na głowę panny młodej’ (KSGP); **omówiny** < *omówić* ‘przedyskutować coś’ (WSJP); **oświadczyiny** < *oświadczyć* ‘zapropionować komuś zawarcie małżeństwa’ (WSJP); **podkuwanie młodej** < *podkuwać* ‘przybijać podkowy do kopyt zwierzęcia’ (WSJP); **podziękowanie młodych** < *podziękować* ‘wyrazić wdzięczność’ (WSJP); **pokładziny** < *pokładać* ‘kłaść się na krótko; polegiwać’ (WSJP); **poprawiny** < pot. *poprawić* ‘powtórzyć jakąś czynność’ (WSJP); **porywanie trzewika panny młodej** < *porwać* ‘ukraść’ (WSJP); **potarcziny** < gwar. *potarzyć* ‘poprawić’ (KSGP); **przymówki** < gwar. *przymówić* ‘odpowiedzieć uszczypliwie na czyjeś uwagi’ (KSGP); **przenosiny** < *przenosić* ‘zmieniać miejsce położenia’ (WSJP); **przeprosiny** < *przepraszać* ‘prosić o wybaczenie’ (KSGP); **rainy, rajenie, rajny, roiny** < gwar. *raić* ‘kojarzyć młode pary’ (WSJP); **rajbowanie** < gwar., rzad. *rajbować*¹⁰ ‘swatać’ (KSGP); **rajby** < gwar., rzad. *rajbać* ‘jw.’ (KSGP); **rozglandy** < *rozglądać* ‘próbować zorientować się w sytuacji; oglądać’ (WSJP); **rozpieczenie** < gwar. *rozpieczyć* ‘rozpleść warkocz’ (KSGP); **rozpleciny** < *rozpleść* ‘rozdzielić przełożone przez siebie pasma włosów’ (WSJP); **składać się na czepek** < *składać się* ‘złożyć, zrzucić się z innymi na określony cel’ (WSJP); **sprosiny** < *sprosić* ‘zaprosić grupę osób w jedno miejsce’ (WSJP); **stłuczki** < *stłuc* ‘upuściwszy jakiś przedmiot, rozbić go’ (WSJP); **strzelanie z batów** < *strzelać z bata* ‘powodować powstanie odgłosu podobnego do wystrzału pocisku’ (WSJP); **swatanie** < *swatać* ‘skłaniać osoby do zawarcia małżeństwa’ (WSJP); **święcenie pierścionków** < *święcić* ‘pokropić święconą wodą i nadać przez to charakter sakralny’ (WSJP); **tluczenie butelków** < *tluc* ‘rozbijać’ (WSJP); **ugadane, ugadanie (się)** < *ugadać (się)* ‘podczas rozmowy ustalić coś’ (WSJP); **witanie chlebem i solą** < *witać* ‘spotykając kogoś, wypowiadać zwyczajowe formuły i wykonywać określone gesty’ (WSJP); **wykup młodej przez Żydów, wykupiny, wykupne** < *wykupić* ‘zapłacić pewną sumę za coś’ (WSJP); **wyprowadzenie panny młodej do tańca** < *wyprowadzić* ‘prowadząc kogoś, spowodować, że opuścił jakieś miejsce’ (WSJP); **wywóz młodej** < *wywozić* ‘wioząc jakąś osobę sprawić, że zmieni ona swoje miejsce’ (WSJP); **zagadywanie** < *zagadywać* pot., gwar. ‘zaczynać rozmowę, pytając o coś’ (WSJP); **zamykanie drzwi** < *zamykać* ‘uniemożliwiać dostęp do wnętrza’ (WSJP); **zapleciny** < *zapleść* ‘połączyć pasma włosów, wielokrotnie przekładając je przez siebie’ (WSJP); **zmowa, zmówiny** < *zmówić* ‘umówić się na coś’ (WSJP); **zapowiedzi** < *zapowie-*

¹⁰ *Rajbować* to forma iteratywna od *rajbać* (Rak 2008: 360), czyli ‘kojarzyć młode pary’ (KSGP).

- dzieć* ‘poinformować wcześniej o tym, co ma nastąpić’ (WSJP); *zaręczyny* < *zaręczyć (się)* ‘uroczyście przyrzec sobie zawarcie małżeństwa’ (WSJP); *zbieranie na wianek, zbieranie na wiano* < *zbierać* ‘gromadzić w swym posiadaniu’ (WSJP); *zdawiny, zdowiny* < gwar. *zdawać (się)* ‘oddawać, dawać’ (KSGP); *zopis* < *opisać* ‘przedstawić słownie cechy, wygląd’ (WSJP); *zrainy* < gwar. *zraić* ‘skojarzyć młodą parę’ (KSGP); *zrękowiny, zrynkowiny* < daw. *zrękować* ‘zaręczyć kogoś z kimś’ (SJPD);
- nazwą osób: *dobry pan* < *pan* ‘dziedzic’ (WSJP); *swaty, swoty* < *swat* ‘mężczyzna pośredniczący w swatach’ (WSJP);
 - nazwą zwierząt: *zabawa z cielakiem* < *cielak* ‘młode krowy’ (WSJP), od *cielę* (WSJP);
 - nazwą elementów stroju i ozdób: *na bucik* < *but* ‘wierzchnie okrycie stopy’ (WSJP); *na czepek* < daw., gwar. *czep, czepiec* ‘nakrycie głowy mężatek’ (SEB 93); *pierścionki, pierścianki, pierściunki* < *pierścioneł* ‘obrączka ze szlachetnego metalu z ozdobnym kamieniem’ (WSJP); *tasiemka* < *taśma* ‘wąski pasek tkaniny służący do obszywania lub przewiązywania ubrania’ (WSJP); *wstążka* < *wstęga* ‘długi, wąski pasek ozdobnej tkaniny’ (WSJP);
 - nazwą naczyń i przyrządów kuchennych: *butelki* < *butelka* ‘szklane naczynie z wąską szyjką’ (WSJP); *flaszki* < *flaszka* ‘szklane naczynie do przechowywania płynów’ (WSJP); *na warząchew* < *warząchew* ‘duża łyżka’ (WSJP); *szklany wieczór* < *szkło* ‘szklanki, kieliszki, butelki, słoiki’ (SJP PWN);
 - nazwą instrumentów muzycznych: *katarynka* < *katarynka* daw. ‘instrument muzyczny w formie skrzynki z wystającą korbą’ (WSJP);
 - nazwą tańców: *na wiwat* < gwar. *wiwat* ‘skoczny taniec z towarzyszącymi mu okrzykami’ (KSGP);
 - nazwą utworów muzycznych: *marszówka* < *marsz* ‘utwór muzyczny o parzystym rytmie’ (WSJP);
 - nazwą urządzeń: *brama* < *brama* ‘ruchome zamknięcie otworu wejściowego lub przejazdowego’ (SJP PWN);
 - nazwą egzaminu: *pocirz* < *pacierz* ‘egzamin przedślubny z katechizmu’ (SGKK II 389);
 - nazwą temporalną: *dziewiczy wieczór*¹¹ < *wieczór* ‘pora dnia pomiędzy kończącym się dniem a nastającą nocą’ (WSJP); *wieczór kawalerski* < *wieczór* jw.; *wieczór paniński* < *wieczór* jw.; *zapusty weselne* < gwar. *zapust* ‘czas ostatnich dni przed Wielkim Postem; ostatki’ (SW VIII 240);

¹¹ *Dziewiczy wieczór*, podobnie jak *panieński* lub *kawalerski* to ostatni wieczór przed ślubem, gdy młodzi żegnają się ze stanem panieńskim / kawalerskim.

- nazwą określającą relacje międzyludzkie: **zamówka** < daw. *zamowa* ‘to, co zostało ustalone, umówione; umowa’ (SW VIII 183); **zwiady** < gwar. *zwiad* ‘propozycja małżeństwa uczyniona pannie lub jej rodzicom przez swatów’ (SJPD);
- wskazujące na jakąś cechę obrzędu lub zwyczaju: **pierwsza gorzka** < *pierwszy* ‘taki, przed którym nie było innych’ (WSJP), w zestawieniu *gorzka wódka* ‘pocałunek’, notowane w przyśpiewce gości weselnych, by zachęcić młodych do pocałunku (WSJP); **ślepe obrączki** < *ślepy* ‘fałszywy, podobny do czegoś, udający coś’ (KSGP);
- nazwy niemotywowane: **polterbend** < nm. *polterabend* ‘hałaśliwy wieczór’, a stąd wtórnie ‘zwyczaj tłuczenia butelek w wieczór przedślubny’ (KSGP; Surma 2020: 277); **rajtoki**¹² < gwar. *rajtok* ‘swaty, zmówiny’ (SW V 469); **szlaban** < nm. *Schlagbaum* ‘zapora drogowa’ (SZNP 179);
- o niepewnej etymologii: **rajkowanie**. KSGP nie notuje podstawy czasownikowej, jest *rajko* ‘swat’.

Charakterystyka genetyczna

Wśród nazw obrzędów i zwyczajów weselnych w gwarach kujawskich dominują rodzime jednostki leksykalne¹³ (76%): **ślógosławieństwo rodziców** < *ślógosławić* jw., ze scs. *blagosloviti* ‘ts.’ (SEB 32) i *rodzić* ‘ojciec lub matka w stosunku do swojego dziecka’, z psł. **roditi* ‘krewny’ (SEB 516); **ślógosławiny** < *ślógosławić* jw.; **brama** < *brama* jw., z psł. **borna* ‘przegroda, zapora’ (SEB 38); **chlustnięcie** < *chlusnąć* jw., od psł. czasownika dźwiękonaśladowczego **chl’ustati* ‘pryskać, bryzgać’ (SEB 61); **czepienie**, **czepiny**, **łoczepiny**, **oczepiny**, **oczepienie** < *czepić* jw., od psł. **čepiti* ‘ts.’ (SEB 94); **dać na czepek**, **na czepek** < *dać* jw. i gwar. *czep* jw., co zdaniem Borysia należy wywodzić od psł. **čepiti* jw. (SEB 93), a według Bańkowskiego od psł. **čepъ* ‘wysokie nakrycie głowy’ (SEBań I 223); **dawać na śledzia** < *dać* jw. i *śledź* ‘ryba o wydłużonym ciele i srebrnych łuskach’ (WSJP) – słowa zapożyczonego przez Słowian z pñ. języków germańskich (SEB 615); **dobry pan** < *dobry* ‘szczodry’ (SJP PWN), z psł. **dobrъ* jw. i *pan* jw. o niepewnej etymologii. Może jest to psł. słowo gwar. **gъpanъ* ‘władca, pan’ lub ‘ten, który stoi na straży czego’ (SEB 410); **dowiady** < *wiedzieć* ‘posiadać

¹² SGP (V 7) notuje *rajtoki* pod *rajtak*.

¹³ Zdarza się, że w słownictwie rodzimym, odziedziczonym z prajęzyka, znajdują się słowa, które wcześniej zostały zapożyczone z innych języków, np. *chleb*, *szkło*, *śledź*. Zgodnie z diachronicznym kryterium podziału leksykalnego, ustanowionym przez Bogdana Walczaka (1997: 269–280), przyjmuje się je za rodzime jednostki leksykalne.

wiedzę' (WSJP), z psł. **věděti* 'ts.' (SEB 692); **dziadowanie** < *dziadować* jw., od *psł. *dědъ* 'stary członek rodziny', które na gruncie języka polskiego przyjęło w XVI w. nowe znaczenie 'zebrak' (SEBań 321); **dziewiczy wieczór** < *dziewica* 'kobieta, która nie miała stosunku płciowego' (WSJP), z psł. **děvica* 'dziewczyna, panna' oraz *wieczór* jw., z psł. *večerъ* 'ts.' (SEB 692); **glandy, oglandy, oglendy, oględy, oględziny, rozglandy** < daw. (SW I 823), obecnie gwar. (KSGP) *glądać / ględać* 'zajrzeć, spojrzeć'; **grabiarka** < *grabić* jw., z psł. **grabiti*, 'zgarniać do siebie, rabować' (SEB 176); **na pomożenie panny młodej** < *móc* 'być w stanie coś zrobić' (WSJP), z psł. **mogni* 'ts.' (SEB 338), *panna* 'niezamężna kobieta' (WSJP), z psł. **gъpanъna* 'córnka pana' (SEB 411), *młody* z psł. **moldъ* 'młody' (SEB 332); **odśpiewanie** < *śpiewać* 'głosem odtwarzać melodię ze słowami' (WSJP), od psł. **pěvati* 'ts.' (SEB 620); **omówiny, przymówki, zamówka, zmowa, mówiny** < *mówić* 'powiadać, rozmawiać, porozumiewać się' (WSJP), z psł. czasownika dźwiękonaśladowczego **mъviti* 'wydawać różne odgłosy, mówić' (SEB 339); **oświadczyzny** < *świadek* 'osoba będąca przy jakimś wydarzeniu' (WSJP), z psł. **sъvědokъ* 'ten, kto coś wie' (SEB 620); **pierścionki, pierścianki, pierściunki** < *pierścień* jw., z psł. **prъstъ* 'palec' (SEB 430); **pierwsza gorzka** < *pierwszy* 'taki, przed którym nie było innych, podobnych' (WSJP), z psł. **prъvъ* 'stojący na czele, przedni, pierwszy' (SEB 431) oraz *gorzki* 'o nieprzyjemnym, palącym smaku, przeciwnym słodkiemu' (WSJP), z psł. **gorьkъ* 'ts.' (SEB 173); **podziękowanie modych** < *dziękować* 'wyrażać wdzięczność' (WSJP), gerundium poświadczane od XV w. od *dzięk / ldzięka* 'wdzięczność' (SEB 144); **podkuwanie młodej** < *kuć* 'przybijać podkowę' (WSJP), z psł. **kovati* 'kuć, okuwać' (SEB 271); **pokładziny** < *kłaść* 'przyjmować pozycję leżącą' (WSJP), z psł. **klasti* (< **kladiti*) 'stawiać w pozycji leżącej, płasko kłaść' (SEB 237); **poprawiny** < *poprawić* jw., od psł. **prawiti* 'poprawiać, ulepszać' (SEB 480); **porywanie trzewika panny młodej** < *rwać* 'porywać', z psł. **rъvati* 'rozrywać, rozszarpać, drzeć, targać' (SEB 528), < *trzewik* 'but' (WSJP), z psł. **červikъ* 'ts.', będący zdrobnieniem słowa *črevъ* 'obuwie skórzane' (SEB 649), *panna młoda* jw.; **potarczyny** < gwar. *potarczyny* 'poprawiny' (SW IV 802), od *po – tarzyna* 'następny dzień po targu', co ze stp. i gwar. *tarzyć* 'targować, handlować, kupczyć' (SW VII 30); **przenosiny** < *nosić* 'trzymając coś w rękach, na plecach chodzić z tym wiele razy' (WSJP), z psł. **nositi* 'ts.' (SEB 367); **przeprosiny** < *prosić* 'zwracać się do kogoś o coś' (WSJP), z psł. **prositi* 'prosić, pytać, wymagać' (SEB 484); **rozpieczenie** < *pierze* 'pióra i puch pokrywające ciało ptaka' (WSJP), z psł. **perъje* 'ts.' (SEB 432); **rozpleciny, zapleciny** < *pleść* 'łączyć pasma włosów, przekładając je przez siebie' (WSJP), z psł. **plesti* 'pleść, splatać, oplatać' (SEB 440); **składać się na czepek** < daw. *kłaść* 'dać' (SW II 369), z psł. **klasti*

‘kłaść, nakładać’ (SEB 237), *czepek* jw.; **sprosiny** < *prosić* ‘proponować komuś przyjście gdzieś, zapraszać’ (WSJP), z psł. **prosi* ‘prosić, pytać, żądać’ (SEB 484); **stłuczki** < *tluc* jw., z psł. **telkti* ‘bić, tłuc, rozbijać’ (SEB 635); **strzelanie z batów** < *strzelać* jw., z psł. **strēlati* ‘wypuszczać strzałę z łuku’ (SEB 583); *bat* ‘rzemień przytwierdzony do kija, bicz’ (WSJP), z psł. **batō* ‘narzędzie do uderzania’ (SEB 22); **swatanie, swaty, swoty** < *swat* jw., z psł. **svatō* ‘człowiek bliski, powinowaty’, a stąd ‘krewny lub przyjaciel pośredniczący w zawarciu małżeństwa’ (SEB 589); **szklany wieczór** < *szkło* jw., psł. **stōklo* ‘szkło, przedmioty ze szkła’ (SEB 604), *wieczór* jw.; **ślepe obrączki** < *ślepy* jw., z psł. **slēpō* ‘ts.’ (SEB 615), *obrożka* ‘kółko ze szlachetnego materiału noszone na palcu na znak zawartego małżeństwa’ (WSJP), z *obroż* ‘coś w kształcie okręgu’ (WSJP), co z psł. **obročō* < **obročō* ‘metalowe kółko’ (SEB 367); **święcenie pierścionków** < *święty* ‘będący przedmiotem czci religijnej’ (WSJP), z psł. **svētō* ‘ts.’ (SEB 623), *pierścione* jw.; **ugadane, ugadanie się, zagadywanie** < *gadać* ‘rozmawiać’ (WSJP), z psł. **gadati* ‘ts.’ (SEB 153); **na warzqchew** < przest. *warzecha* ‘duża łyżka kuchenna’ (SJPD), co z psł. **variti* ‘gotować’ (SEB 680); **wieczór panieński** < *wieczór* jw., *panna* jw.; **witanie chlebem i solą** < *witać* jw., z psł. **vitati* ‘gościnnie spotykać, witać’ (SEB 702–703), *chleb* ‘pieczywo ukształtowane w okrągłą lub podłużną bryłę’ (WSJP), z psł. **chlēbō* ‘chleb’ (SEB 69), *sól* ‘przyprawa i konserwant do potraw’ (WSJP), z psł. **solō* ‘ts.’ (SEB 568); **wstążka** < *wstęga* jw., obecne znaczenie rozwinęło się ze słów. (zwłaszcza pln.) rzeczowników **vōztōga* / **sōtōga* ‘to, co służy do ściągania, wiązania’ (SEB 713); **wykupiny, wykupne** < *kupić* jw., z psł. **kupiti* ‘ts.’ (SEB 274); **wywóz młodej** < *wozić* ‘wieźć kogoś w określone miejsce’ (WSJP), z psł. **vōziti* ‘przemieszczać za pomocą środka lokomocji’ (SEB 708), *młoda* pot. ‘kobieta w dniu swojego ślubu’ (WSJP); **za pomożenie panny młodej** < *móc* jw., *panna młoda* jw.; **zabawa z cielakiem** < *cielak* jw., z psł. **telē* ‘ts.’ (SEB 79), *zabawić* ‘zapewnić komuś rozrywkę’ (WSJP), z psł. **zabaviti* ‘zajmować kogoś czymś’ (SEB 723); **zamykanie drzwi** < *zamykać* jw., z psł. **zamōknōti* ‘ts.’ (SEB 728), *drzwi* ‘ruchoma płyta zamykająca wejście do jakiegoś pomieszczenia’ (WSJP), z psł. **dvōri* ‘ts.’ (SEB 131); **zopis** < *pisać* ‘dać się poznać, zaprezentować’ (SJP PWN), z psł. **pōsati* ‘kreślić coś, malować’ (SEB 437); **zapowiedzi** < *powiedzieć* ‘poinformować’ (WSJP), z psł. **povēdēti* ‘oznajmić’ (SEB 472–473); **zapusty weselne** < *puścić* ‘zostawić, pozwolić odejść’ (WSJP), z psł. **pustiti* ‘uwolnić, opuścić’ (SEB 505), *wesele* ‘uroczyste przyjęcie z zabawą taneczną i obrzędami z okazji ślubu’ (WSJP), z psł. **veselbje* ‘wesola zabawa’ (SEB 684–685); **zaręczyny, zrękowiny, zrynkowiny** < *ręczyć* ‘przysiąc, zobowiązać się czegoś, zaręczać’ (WSJP), z psł. **rōčiti* ‘podawać rękę na znak gwarancji, zapewnienia kogoś o czymś’

(SEB 514); **zbieranie na wianek** < *brać* jw., *wianek* ‘upleciona z kwiatów, ziół i wstążek ozdoba wkładana na głowę’ (WSJP), zdr. od psł. **věno* ‘ts.’ (WSJP); **zbieranie na wiano** < *brać* jw., *wiano* ‘posag, wyprawa panny młodej’ (WSJP), z psł. **věno* ‘wykup, dar darowany przez młodego rodzicom panny młodej’ (SEB 687); **zdawiny, zdowiny** < *dawać* (*się*) ‘oddawać, dawać (*się*)’ (KSGP), z kontaminacji psł. **davati* ‘i **dajati* ‘ts.’ (SEB 110); **zwiady** < daw. *zwiedzieć się* ‘dowiedzieć się, powziąć wiadomość’ (SW VIII 644), z psł. *sz-vědeti* ‘ts.’ (WSJP).

Na drugim miejscu plasują się nazwy o niejednoznacznej etymologii (9,6%): **flaszk** < albo wprost od łac. *flasca*, albo zdr. od *flasza* ‘naczynie z wąską szyjką i małym otworem do przechowywania płynów’ (SEBań I 374–375). Według SZNP (66) jest to zapożyczenie z nm. *Flasche*; **rainy, rajbowanie, rajby, rajenie, rajkowanie, rajny, rajtoki, roiny, zrainy** < *raić* jw. Zdaniem Borysia jest to czasownik wtórnie utworzony w XVI w. od rzeczownika *rajca* ‘członek rady miejskiej, radca’ (SEB 509), natomiast według Bańkowskiego (za WSJP) może to być zapożyczenie z nm. *reihen*, a w opinii Brücknera (SEBr 452) – z nm. *Rath*.

Nazwy obce są nieliczne (6,7%). Reprezentują je nazwy: **butelki** < *butla* ‘duża butelka’, z nm. *Buttel* ‘ts.’ (SZNP 42); **katarynka** < z nm. *Kath(a)rinchen*, będącego zdrobnieniem imienia *Katharina* (SZNP 99); **marszówka** < fr. *marche* ‘ts.’ (WSJP); **na bucik** < *but* jw., wcześniejsze *bot* zapożyczone ze stecz. *bot* ‘but’ (SEB 48); **pocirz** < *pacierz* jw. (SGKK II 389), z łac. *Pater noster* (SEB 407); **polterbend** < nm. *Polterabend* ‘hałaśliwy wieczór’, zrost z nm. *polterim* ‘hałasować i *Abend* ‘wieczór’ (Surma 2020: 277); **szlaban** < nm. *Schlagbaum* jw.; **tasiemka** < *taśma* jw., zapożyczenie z tur. *tasma* ‘rzemień, taśma’ (SEB 629).

Konstrukcje hybrydalne stanowią 5,8% omawianych nazw: **kupowanie panny młodej przez Żydów** < *kupować* jw., frazy rzeczownikowej *panna młoda* ‘kobieta w dniu swojego ślubu’ (WSJP), od *młody* jw. i rzeczownika *panna* jw., *Żyd* ‘członek narodu pochodzący ze starożytnej Judei’ (WSJP), z łac. *iudaeus*, zapożyczonego wcześniej z gr. *Iudaïos*, przejętego z hebr. *jĥūdah* (SEB 759); **na wiwat** < *wiwat* jw., z łac. *vivat* okrzyk ‘niech żyje’ (WSJP); **tluczenie butelków** < *tluc* jw., *butla* jw.; **wieczór kawalerski** < *wieczór* jw., *kawaler* ‘nieżonaty mężczyzna’ (WSJP), z wł. *cavaliere* ‘jeździec; rycerz’ (SEB 224); **wykup młodej przez Żydów** < *kupić* jw., *młody* jw., *Żyd* jw.; **wyprowadzenie panny młodej do tańca** < *prowadzić* ‘iść z kimś do wyznaczonego miejsca’ (WSJP), od psł. **voditi* ‘prowadzić, wieść, kierować’ (SEB 485), *panna młoda* jw., *taniec* jw.

Nazwy o nieczytelnej proveniencji (1,9%) to: *kapiny*, *okapiny* < gwar. *kapić* jw., etymologia niejasna, być może związane z nm. *Käppchen* a. *Kappel* ‘kapka’ (SW II 242).

Charakterystyka semantyczno-genetyczna nazw obrzędów i zwyczajów weselnych na Kujawach pozwoliła nie tylko na wskazanie podstaw nominacyjnych i ustalenie pochodzenia omawianych jednostek leksykalnych. Pokazała również, o czym wspomniano już wcześniej¹⁴, zróżnicowanie gwar kujawskich wynikające z dziejów politycznych i sąsiedztwa regionu. Ten sam obrzęd lub zwyczaj w subregionach Kujaw mógł być inaczej nazywany, np.: *pierścionki*, *ślepe obrączki*, *zaręczyny*, *zdawiny*, *zmówiny*, *zrękowiny*.

O heterogeniczności gwar kujawskich świadczą też różnice fonetyczne (*pierścionki*, *pierścianki*, *pierściunki*) i morfologiczne (*czepienie*, *czepiny*, *oczepiny*, *oczepienie*) poszczególnych nazwań.

Warto zwrócić uwagę, że wśród omawianych nazw znajdują się określenia ogólnopolskie: *wieczór panieński*, *wieczór kawalerski*, *zaręczyny* oraz regionalne o zróżnicowanym zasięgu geograficznym: *flaszki* jako ‘zwyczaj tłuczenia butelek’ tylko z Kujaw (SGKK I 226), *błogostawiny* – poza Kujawami notowany także w Małopolsce w okolicach Tarnowa (SGKK I 82), *pierścionki* – powszechne w Wielkopolsce w okolicach Gniezna i Trzemeszna oraz na Pałukach (SGKK II 369), *pocirz* – znany na pograniczu Wielkopolski i Kujaw (okolice Ślesina i Konina) oraz w Małopolsce (okolice Buska, Tarnobrzegu i Rzeszowa), w postaci *pacierze* – w Małopolsce południowej (SGKK II 390).

Duża liczba nazw obrzędów i zwyczajów weselnych świadczy niewątpliwie, jak ważne to było wydarzenie dla ludności wiejskiej. Poza tym dzięki zgromadzonym nazwom udało się również odtworzyć fragment kultury dawnej wsi kujawskiej, dziś już nieznanej lub zapominanej. Pod nazwami kryją się bowiem także inne informacje, np.: o przywiązaniu Kujawiaków do tradycji, znaczeniu wiary i religii w ich życiu, o panujących stosunkach rodzinnych i społecznych na wsi kujawskiej.

Skróty słowników

- KSGKK – Kartoteka *Słownika gwary i kultury Kujaw*.
KSGP – Kartoteka *Słownika gwar polskich*, <https://rcin.org.pl>
MSGP – Wronicz J. (red.) (2010): *Mały słownik gwar polskich*. Kraków.
SEB – Boryś W. (2008): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków.
SEBań – Bańkowski A. (2000): *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. I–II. Warszawa.

¹⁴ Zob. Paluszak-Bronka (2024: 131–132).

- SEBr – Brückner A. (2000): *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa.
- SGKK I – Sawaniewska-Mochowa Z. (red.) (2017): *Słownik gwary i kultury Kujaw*. T. I. Bydgoszcz.
- SGKK II – Sawaniewska-Mochowa Z., Kołatka K. (red.) (2025): *Słownik gwary i kultury Kujaw*. T. II. Bydgoszcz.
- SGPK – Karłowicz J. (1900–1911): *Słownik gwar polskich*. T. I–VI. Kraków.
- SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*. Warszawa, <https://sjp.pwn.pl>
- SJPD – Doroszewski W. (red.) (1958–1969): *Słownik języka polskiego*. T. I–XI. Warszawa, <https://doroszewski.pwn.pl>
- SW – Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (1900–1927): *Słownik języka polskiego*. T. I–VIII. Warszawa.
- SZMP – Łoziński M. (red.) (2008): *Słownik zapożyczeń niemieckich w polszczyźnie*. Warszawa.
- WSJP – Żmigrodzki P. (red.) (2007–): *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Kraków, <https://www.wsjp.pl>

Inne skróty

a. – albo; daw. – dawny; goc. – gocki; hebr. – hebrajski; jw. – jak wyżej; łac. – łaciński; nm. – niemiecki; pln. – północny; pot. – potoczny; przest. – przestarzały; psł. – prasłowiański; rzad. – rzadko, rzadki; scs. – staro-cerkiewno-słowiański; słow. – słowiański; stcz. – staroczeski; stp. – staropolski; ts. – to samo; tur. – turecki; wł. – włoski; zdr. – zdrobnienie

Symbole

* – forma rekonstruowana
 ° – obejmuje znaczenie
 < – pochodzi z

Literatura

- Arszyńska E. (1996): *Wstęp i opracowanie naukowe*. [W:] F. Beciński: *Wesele na Kujawach*. Włocławek, s. 10–46.
- Beciński A. (1996): *Słowo o weselu na Kujawach*. [W:] tegoż: *Wesele na Kujawach*. Włocławek, s. 47–50.
- Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe*. Red. H. Karaś, <www.dialektologia.uw.edu.pl>, dostęp: 27.12.2025.
- Dunin-Karwicka T. (2000): *Rola tradycji w kulturze wsi kujawskiej*. Toruń.
- Figiel A. (2017): *Symbolika włosów w polskiej kulturze ludowej*. „Zeszyty Wiejskie” XXIII, s. 125–136.
- Gloger Z. (1877): *Nazwy weselne, wyrażenia i przedmioty używane przy godowych obrzędach ludu na przestrzeni byłej Rzeczypospolitej*. Odbitka ze „Sprawozdań Komisji Językowej Akademii Umiejętności”. Kraków.
- Lange R., Krzyżaniak B., Pawlak A. (1979): *Folklor Kujaw*. Warszawa.
- Kolberg O. (1962): *Dzieła wszystkie*. T. III: *Kujawy* (cz. 1). Wrocław–Poznań.
- Kolberg O. (1962): *Dzieła wszystkie*. T. IV: *Kujawy* (cz. 2). Wrocław–Poznań.
- Kukier R. (1975): *Ludowe obrzędy i zwyczaje weselne na Kujawach*. Poznań.

- Kuryłowicz B.I. (2016): *Zapomniany świat obrzędowości weselnej w dawnej Polsce (na podstawie słowniczka „Nazwy weselne” Zygmunta Glogera)*. „Białostockie Archiwum Językowe” nr 16, s. 173–190.
- Kwaśniewicz K. (1981): *Zwyczaje i obrzędy rodzinne*. [W:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*. T. 2. Red. M. Biernacka. Wrocław, s. 89–126.
- Masłowski K. (1935): *Zarys etnograficzny Kujaw*. Włocławek.
- Ogrodowska B. (2000): *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*. Warszawa.
- Paluszak-Bronka A. (2024): *Nazwy zup w gwarach kujawskich*. „Prace Językoznawcze” XXVI/2, s. 119–134.
- Plucińska A.J. (2014): *Polskie zwyczaje rodzinne*. Łódź.
- Rak M. (2008): *Iterativa w gwarach Podtatrza. Wstępna charakterystyka zagadnienia*. [W:] *W kręgu języka. Materiały konferencji „Słowotwórstwo–słownictwo–polszczyzna kresowa” poświęconej pamięci Profesor Zofii Kurzowej*. Kraków 16–17 maja 2008. T. II. Red. M. Szpiczakowska, M. Skarżyński. Kraków, s. 357–364.
- Szulmowska W. (2006): *Ziemia rodzinna to Kujawy*. Cz. I: *Słowo*. Bydgoszcz.
- Sawaniewska-Mochowa Z. (2017): *Zasady opracowania słownika*. [W:] *Słownik gwary i kultury Kujaw*. T. I. Red. Z. Sawaniewska-Mochowa, s. 2017: 16–17.
- Sobierajski Z. (1952): *Gwary kujawskie*. Poznań.
- Sobierajski Z. (1963): *Jak mówią Kujawiacy*. „Literatura Ludowa” VII/2–3, s. 14–17.
- Surma M. (2020): *POLTER, PULTERAM, POLTERABEND – tradycje i nazwy przedweselnego świętowania w wybranych gwarach Wielkopolski*. „Prace Filologiczne” 75/2, s. 277–295.
- Walczak B. (1997): *Słownictwo obcego pochodzenia na warsztacie badacza: problem granic („głębokości”) opisu genetycznego*. [W:] *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*. Red. H. Popowska-Taborska. Warszawa, s. 269–280.
- Wojciechowska A. (1967): *Zwyczaje i obrzędy weselne*. [W:] *Kultura ludowa Wielkopolski*. T. 3. Red. J. Burszta. Poznań, s. 125–175.
- Wykowska G. (2024): *Słownictwo związane z weselem na Mazowszu dawniej i dziś*. [W:] *Dialog pokoleń*. T. 2. Red. E. Wierzbicka-Piotrowska. Warszawa, s. 167–181.

